

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

УДК 373.5.016:811.161.2

DOI 10.25128/2415-3605.19.1.14

ЕЛЕОНОРА ПАЛИХАТА

orcid.org/0000-0003-4995-1184

karpa24@ukr.net

доктор педагогічних наук, професор
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса 2, м. Тернопіль, Україна

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ ЛОГОСФЕРИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КРАСНОМОВСТВА

Висвітлено інноваційну проблему нейролінгвістичного програмування (НЛП), яка стосується вивчення риторичної логосфери, що відображає динамічні картини світу. Вказано, що, завдяки працям американських учених Д. Гріндера, Р. Бендлера, Р. Ділтса та інших про НЛП поширився інтерес до взаємодії мозкової та мовно-мовленнєвої діяльності, яка благотворно впливає на риторичну логосферу під час вивчення риторики. Відображено окремі мисленнєві процеси реалізації НЛП риторичної логосфери, що сприяють вивченню красномовства. Запропоновано визначення актуальних для дослідження понять «нейролінгвістика», «програмування», «нейролінгвістичне програмування», «логосфера», «риторична логосфера» та ін., які використовуються в українській лінгводидактиці у процесі вивчення риторики, охарактеризовано їх і наведено зразки вправ для формування риторичної логосфери за допомогою НЛП, що сприяє еволюції навчального процесу з розвитку зв'язного мовлення студентів. Розглянуто основний метод нейролінгвістики – метод спостережень над мовою та методи роботи мозкової діяльності: дихотичне прослуховування, активізація мозкової діяльності, польове дослідження мови, соціолінгвістичний аналіз, дослідження компонентів сукупної мозкової та мовної діяльності, сприймання мовлення, центральних мозкових процесів, так званої церебрації, що тісно пов'язана з логосферою. Відзначено, що НЛП риторичної логосфери відбувається на основі засвоєного мовного і мовленнєвого матеріалу з усіх лінгвістичних розділів з урахуванням психологічних особливостей продукування усного мовлення і є завершальним етапом вивчення української мови.

Ключові слова: нейролінгвістика, нейролінгвістичне програмування, риторична логосфера, методи вивчення риторики.

ЭЛЕОНОРА ПАЛЫХАТА

доктор педагогических наук, профессор
Тернопольский национальный педагогический университет
имени Владимира Гнатюка
ул. Максима Кривоноса 2, г. Тернополь, Украина

НЕЙРОЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ПРОГРАММИРОВАНИЕ РИТОРИЧЕСКОЙ ЛОГОСФЕРЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ КРАСНОРЕЧИЮ

Освещена инновационная проблема нейролингвистического программирования (НЛП), которая касается изучения риторической логосферы, что отображает динамические картины мира. Указано, что благодаря трудам американских учёных Д. Гриндера, Р. Бендлера, Р. Дилтса и других об НЛП распространился интерес к взаимодействию мозговой и язычно-речевой деятельности, которая благотворно влияет на риторическую логосферу во время изучения риторики. Отражены отдельные мыслительные процессы реализации НЛП риторической логосферы, которые способствуют изучению красноречия. Предложены определения актуальных для исследования понятий «нейролингвистика»,

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

«программирование», «нейролингвистическое программирование», «логосфера», «риторическая логосфера» и др., которые используются в украинской лингводидактике в процессе изучения риторики, и приведены образцы упражнений для формирования риторической логосферы с помощью НЛП, которые способствуют эволюции учебного процесса по развитию связной речи студентов. Схарактеризован основной метод нейролингвистики – метод наблюдений над языком и методы работы мозговой деятельности: дихотического прослушивания, активизации мозговой деятельности, полевого исследования языка, социолингвистического анализа, исследования компонентов совокупной мозговой и языковой деятельности, восприятия вещания, центральных мозговых процессов, так называемой церебрации, что тесно связана с логосферой. Отмечено, что НЛП риторической логосферы происходит на основе усвоенного языкового и речевого материала всех языковедческих разделов и является завершающим этапом изучения украинского языка.

Ключевые слова: *нейролингвистика, нейролингвистическое программирование, риторическая логосфера, методы изучения риторики.*

ELEONORA PALYKHATA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksyma Kryvonosa Str., Ternopil, Ukraine

NEURO-LINGUISTIC PROGRAMMING OF STUDENTS' RHETORICAL LOGOSPHERE IN THE PROCESS OF LEARNING ELOQUENCE

The innovative problem of neuro-linguistic programming, which relates to the rhetorical logosphere, reflects the dynamic picture of the world. The research is based on the works on neuro-linguistic programming of such American scholars as John Grinder, Richard Bandler, Robert Dilts and others. On this basis, interest in the interaction of brain and speech activity has spread, which has a beneficial effect on the rhetorical logosphere. Certain processes of realization of neural linguistic programming of the rhetorical logosphere during the study of rhetoric are shown. The research presents definitions of important concepts such as "neurolinguistics", "programming", "neuro-linguistic programming", "logosphere", "rhetorical logosphere" and others, their characteristics used in the Ukrainian linguodidactics for the formation of rhetorical logospheres; exercises for the formation of a rhetorical logosphere with the help of neuro-linguistic programming, contributing to the evolution of this process. The focus was made on the sections of classical rhetoric (intention, disposition, elocution, memorial, action), their tasks in the preparation and presentation of speech. Training exercises, different in character and purpose, are offered for teaching the choice of the topic of speech, the placement of selected material and the use of stylistic figures. These exercises are communicative by nature and are aimed at the use of rhetorical logospheres, the development of speech-language skills. Tasks of the exercises concern the enrichment of the vocabulary and phraseological reserve of pupils, students, work with dictionaries (interpretative, phraseological), the ability to produce texts on the proposed topic, find out the morale of the instructive texts, express their thoughts about the statements of famous people, proverbs, sayings, phraseologisms and the like. The main method of neurolinguistics is described. It is the method of observing the language and the work of brain activity: dichotic listening, activating brain activity, field study of language, sociolinguistic analysis, studying the components of combined brain and speech activity, perception of speech, central brain processes, so-called cerebration, which is closely related to the logosphere. Neuro-linguistic programming of rhetorical logosphere takes place on the basis of learned language and speech material from all linguistic sections. It is the final stage in the study of the Ukrainian language.

Keywords: *neurolinguistics, neuro-linguistic programming, rhetorical logosphere, methods of studying rhetoric.*

Нейролінгвістичне програмування (НЛП) – це новий прогресивний напрямок у розвитку української психолінгвістичної науки, основою якої є система переконань і передбачень у галузі недосліджених процесів вербальної комунікативної діяльності студентів. Названа психолого-педагогічна проблема, як інноваційна, стосується, крім інших сфер науки, риторичної логосфери, що відображає динамічні картини світу, які зберігають стабільність і гармонію, вимагають постійної уваги до її вивчення.

Перші праці відомих американських учених Д. Гріндера і Р. Бендлера про НЛП були опубліковані в 1974 р. Продовжили їх студіювання Р. Ділтс, Д. О'Коннор, О. Хезер, Д. Сеймор, А. Плігін, В. Пенфілд, Л. Робертс та багато інших. Відомі результати НЛП з різних наук, які досліджували Л. Камерон-Бендлер, М. Бес Мегус, Д. Гордон, Д. Делозьє.

На основі досліджень В. О. Богородицького, І. О. Бодуена де Куртене, О. Р. Лурії, М. С. Трубецького, Л. В. Щерби та інших вчених поширився інтерес до взаємодії мозкової та мовно-мовленнєвої діяльності, яка благотворно впливає на вивчення риторичної логосфери.

Сьогодні такі студії проводять в Україні англomовні дослідники, які ознайомлюють українomовну аудиторію з невідомими або маловідомими світовими науковими досягненнями.

Актуальність НЛП риторичної логосфери зумовлена його новизною і потребою подальшого впровадження прийому алгоритмізації під час вивчення публічного красномовства студентами вищих навчальних закладів.

Мета статті – висвітлити окремі процеси реалізації НЛП риторичної логосфери під час вивчення риторики як навчальної дисципліни.

Для досягнення вказаної мети потрібно вирішити такі завдання: 1) подати визначення важливих для дослідження понять «нейролінгвістика», «програмування», «нейролінгвістичне програмування», «логосфера», «риторична логосфера»; 2) охарактеризувати методи нейролінгвістичного програмування, що використовуються в українській лінгводидактиці для формування риторичної логосфери; 3) запропонувати вправи із нейролінгвістичного програмування, що сприяють еволюції риторичної логосфери.

Слово «нейролінгвістика» складається з двох частин – «нейро» і «лінгвістика», кожне з яких має своє значення: «нейро» є першою частиною складних слів, що означає вплив на головний мозок людини і вказує на зв'язок певних предметів чи явищ із нервовою системою [8, с. 698]; «лінгвістика» пояснюється як мова, «мовознавство (наука про мову, її сутність, будову, функціонування та розвиток)» [9, с. 334]. Процесом реалізації мовної діяльності, єдиним об'єктивним проявом мови є мовлення [9, с. 327], що охоплює такі аспекти мови, як усне висловлювання, промовляння вголос текстів, укладених за допомогою відповідної програми. У результаті з'ясування значення частин слова нейролінгвістика робимо висновок, що це наука й наукова дисципліна, яка ґрунтується на зіткненні неврології та лінгвістики, що вивчає систему мови у сукупності з мозковим субстратом мовної поведінки. Важливою проблемою нейролінгвістики є виявлення механізмів трансформації нейронів як основних компонентів нервової системи, в якій беруть участь головний мозок і периферичні нервові сплетіння. Нейронна інформація за допомогою органів чуття пов'язана з аналізаторами мозку – зоровими, слуховими, кінестетичними.

Для функціонування мовленнєвої діяльності (аудіювання і говоріння) спочатку нейрони проходять шлях від рецепторів органів чуття (тобто від периферії) до центральних відділів нервової системи за допомогою відповідних аналізаторів. У корі головного мозку здійснюється аналіз і синтез цих параметрів та відповідних комплексів подразнень, які надходять із різних аналізаторів мозку до мовленнєвих узагальнень. Після проходження зворотнього шляху від центру до периферії відбувається мовленнєва діяльність – говоріння та аудіювання під час міжособистісного чи публічного монологічного, діалогічного і полілогічного спілкування.

Словосполучення «нейролінгвістичне програмування» складається з трьох частин: 1) «нейрон» вказує на те, що для опису реального мовленнєвого досвіду людини необхідно знати та розуміти «мову мозку», тобто ті нейронні процеси, що відповідають за зберігання, перероблення й передавання інформації» [10]; 2) «лінгвістичне» акцентує увагу на ключовому значенні мови не лише в процесі опису особливостей механізмів мислення та поведінки, а й під час організації комунікації [10]; 3) «програмування» визначає системність розумових процесів та поведінки» [10]. В основі популярності НЛП є взаємодія свідомості, підсвідомості, реальності.

НЛП – це керування людською свідомістю за допомогою лінгвістичних конструкцій, пов'язаних із жестами, мімікою людини і з усією структурою мовної системи суб'єкта; це програмовий вплив на свідомість людини за допомогою мови, мовлення, слова (logos). Логос є втіленням розумного світлого світового закону, що відображається у слові, основною категорією класичної риторики, яка покликана вєдино представляти думки і слова. Це практично означає, що слово має зміст і думку, воно має йти від розуму, почуттів одного суб'єкта й апелювати до розуму та почуттів іншого.

Відзначимо, що НЛП формується в зонах функціонування мозкових аналізаторів, зосереджується в зонах складних комплексів аналітико-синтетичних процесів, спрямованих на організацію цілісного мовленнєвого акту за допомогою механізму проєкційних рухових систем,

пов'язаних з органами мовлення. Цей процес програмування розглядається як проектування мовленнєвої діяльності (говоріння й аудіювання) за допомогою окремих взаємопов'язаних алгоритмів, кожен із яких має свою мету, структуру й завдання. Умовно цими алгоритмами можна вважати основоположні розділи класичної риторики: інвенцію, диспозицію, елокуцію (елоквенцію), меморію, акцію.

Зворушення мовця і слухача у процесі риторичної діяльності так, щоб «очі горіли, серце палало, а душа перебувала на вершині блаженства», здійснюється нейролінгвістичними засобами: поєднанням роботи нейронів і слова для реалізації мистецтва красномовства за допомогою врахування функцій загальних понять, відомих ще з Античності – логос, пафос, топос. Вперше філософське поняття «логос» увів стародавньогрецький філософ Геракліт Ефеський і сьогодні цей термін тлумачиться як «слово», «учення» (філологія, геологія, теологія тощо) і як «закон», «порядок». В оригіналі грецькою мовою в Євангелії від Івана дослівно написано: «Спочатку був Логос, і Логос був у Бога, і Логос був Бог». Через Філона Александрійського, який намагався сумістити іудаїзм з грецькою філософією, вчення Геракліта попало у християнський Новий Завіт у вигляді: «Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог» [2, с. 112]. Але між Логосом Геракліта і Логосом автора Четвертого Євангелія є суттєві відмінності. Логос в Івана – це Бог, тобто Особа, до якої можна звертатися у молитвах, тоді як у Геракліта Логос сприймається як безособовий початок, як початковий *Закон* буття, що стоїть над богами.

Сьогодні ж Логос розуміємо як філософське поняття, яке виражається вербально і має відповідну семантику. Правда, семантика цього поняття, порівняно з античним періодом, істотно модифікована і збагачена в ході розвитку історико-філософської традиції. Поруч із поняттям «Логос» функціонує поняття «логосфера». Ідею логосфери розвинув французький філософ і літературознавець Р. Барт у роботі «Війна мов» (1975). У логосфері розглядається як вербально-дискурсивна сфера культури, що фіксується у мовній будові відповідно до специфіки ментальної і комунікативної парадигми [1, с. 615], так і символ культури західного типу ментальності. Значення цього терміна – загальний розумовий принцип, який керує світом. Поняття «логосфера» означає мисленнєво-мовленнєву галузь інформації, а в ширшому значенні – величезну галузь культури, що наповнена словами та ідеями.

Текст, що продукує мовець під час проголошення промови, доповіді, проповіді, лекції, огляду чи іншого публічного висловлювання, забезпечується усією гамою мовно-мовленнєвої логосфери, яка, на думку Ф. Ніцше, має породжувати задоволення, що «заповнює слухачів без залишку, викликає ейфорію» [4, с. 262].

Важливою проблемою нейролінгвістики в риторичній логосфері є відображення функціонування таких двох основних видів мовленнєвої діяльності, як аудіювання і говоріння, що пов'язані з теорією неврології та лінгвістики і досліджуються за допомогою відповідних методів. Методи нейролінгвістичних досліджень розвиваються і змінюються паралельно з розвитком теорії неврології, лінгвістики та лінгводидактики.

Нейролінгвістика виникла із потреб клінічної практики для розв'язання діагностичних завдань. Звідси й основний метод нейролінгвістики – метод спостережень над мовною поведінкою особи в різних умовах (бесіди, розповіді за картинками, переказування почутих текстів, читання, відтворення прочитаних текстів; повторення серій спеціально дібраних слів, побудова речень, знаходження синонімів, антонімів, паронімів до слова тощо).

До нових методів роботи мозкової діяльності належать: 1) метод дихотичного прослуховування, за допомогою якого визначається діяльність півкуль головного мозку в забезпеченні мовленнєвої діяльності, 2) метод активізації мозкової діяльності, що відбувається за допомогою спонукання репліками-стимулами; 3) метод польового дослідження мови, який передбачає анкетування, інтерв'ювання, безпосереднє спостереження за мовою індивідуумів; 4) метод соціолінгвістичного аналізу навчального матеріалу, що залежить від соціального статусу співрозмовників, аудиторії, обставин спілкування, якості залежних від них мовних явищ; 5) метод дослідження компонентів сукупної мозкової та мовленнєвої діяльності (вимови, так званої фонації; сприймання мовлення, або аудиторії; центральних мозкових процесів, так званої церебрації), що тісно пов'язані з логосферою як філософською категорією про мислительно мовленнєву галузь культури, до якої, крім інших, належить риторика як наука про способи переконання та ефективні форми впливу на аудиторію. Звідси – сучасна

нейролінгвістика є одним із аспектів комплексного вивчення знакової поведінки людини, що розглядається сукупністю умовних знаків і правил їх взаємозв'язку у визначеній сфері людської лінгвістичної та лінгводидактичної діяльності.

Навчання продукування публічних висловлювань спрямовується на дотримання риторичних правил – так званих законів красномовства (ефективної комунікації, концептуального, моделювання аудиторії, стратегічного, тактичного, мовленнєвого), які ґрунтуються на трьох способах переконання, запропонованих ще Аристотелем (логічному, емоційному й етичному), що у природі реалізуються вербальною, інтонаційною жестово-мімічною, етичною та іншими знаковими системами. Вербальна знакова система оперує абстрактними поняттями (слова, що вказують на інформаційний об'єкт, але не зображають його). Вона побудована на системі мовно-мовленнєвих показників, кожен з яких має свою структуру. Інтонаційна мімічно-жестова знакова система притаманна мовленнєвому спілкуванню, що здійснюється за допомогою паралінгвістичних засобів: інтонації, міміки, жестів, різних видів спеціалізованої сигналізації (запах, звук тощо). Етична знакова система дозволяє передавати інформацію про «емоційне», «образне» забарвлення події за допомогою попередніх двох знакових систем. Наявність (розвиненість) є характерним проявом вищої нервової діяльності. Ця знакова система оперує образними поняттями – моделями реальних об'єктів, наближених до семантики стосунків з інформаційними суб'єктами.

НЛП спрямоване на вивчення структури процесів людської думки і сприймання світу. Його сутністю є узгодження індивідуального, суб'єктного досвіду людини з її уявленнями про світ і зовнішню поведінку, тобто воно є особистісним. Це створює потенційні можливості використання його в особистісно орієнтованому навчанні. НЛП риторичної логосфери, адаптоване до процесу навчання, доведене до рівня використання мовно-мовленнєвих, паралінгвістичних, етико-психологічних та емоційних, логічно комбінованих технік, дає змогу підвищити результативність навчання продукування якісних висловлювань, що впливають на аудиторію з метою досягнення комунікативної мети. Цей процес сприяє розвитку умінь і навичок відображати дійсність за допомогою органів чуття і пов'язаних з ними аналізаторів мозку – зорового, слухового, тактико-кінестетичного – за допомогою різних вправ з дотриманням інтенсивності мовлення, його чистоти, унікальності, своєчасності висловлювання.

Вправи як методи навчання, спрямовані на багаторазове повторення певних дій чи операцій з метою формування риторичних умінь і навичок, потрібно проводити на кожному занятті під час опрацювання основних понять риторики: інвенції – пошуку і попередньої систематизації матеріалу, що забезпечує змістовність промови; диспозиції – етапу організації матеріалу, процесу побудови композиції висловлювання; елокуції – добирання для виступу найкращої словесної форми; меморії – забезпечення відомостями про шляхи запам'ятовування підготовленої промови; акції – вироблення майстерності виголошення промови.

Завдання у вправах, спрямованих на формування ефективного красномовства, залежать передусім від його жанру – епідейктичного, евхаристійного, гомілетичного, лекційно-пропагандистського, педагогічного, політичного, мітингового чи будь-якого іншого, а також із метою навчити мистецтва виступати перед аудиторією, надихати своїм словом інших. Крім цього, риторичні вправи позбавляють страху перед аудиторією, сприяють виробленню впевненості в собі та навичок, необхідних для перших кроків оратора-початківця.

Основними умовами ефективного заняття з риторики із позицій НЛП є: 1) його початок, що асоціюється з чимось приємним, ефективним; 2) створення мотивації навчання; 3) використання правої і лівої півкуль головного мозку під час продукування висловлювань, поступового укрупнення інформації для ефективного її виголошення, операцій порівняння спільного й відмінного, спонукань до полімодального мовлення (відношення висловленого до дійсності з погляду мовця, ставлення суб'єкта до дії, ставлення мовця до висловлюваного – за Г. О. Золотовою), врахування усіх репрезентивних систем [4, с. 17]; 4) використання стану нерозуміння, коли один зі співрозмовників не розуміє чи втрачає інформацію, а інший – використовує цю ситуацію; 5) застосування мовленнєвої інтенції – бажання висловити свою думку; 6) використання ефективних стратегій і тактик поведінки – «кооперації» орієнтирів інтересів, потреб партнерів, пошуку та примноження загальних інтересів; «наполегливості» в реалізації власних інтересів, досягненні комунікативної мети; 7) використання ефективних стратегій в усному мовленні тощо [6].

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

Під час виконання вправ мовець (оратор) має ставити перед собою три основні завдання: запропонувати певний матеріал (інвенція), розташувати його так, щоб легко було сприймати (диспозиція), а також «одягнути» матеріал промови у найкращу словесну форму.

У процесі інвенції оратор визначає: 1) предмет мовлення, тобто те, про що потрібно повідомити; 2) мету виступу, тобто для чого треба інформувати; 3) питання, що потребують розгортання; 4) зміст різних, уже досліджених джерел із теми висловлювання; 5) спосіб зіставлення та міру поєднання віднайденого і проаналізованого матеріалу з матеріалом мовця. НЛП передбачає використання інтенції, що може реалізовуватися за допомогою завдань нижче поданих комунікативних вправ.

Вправа 1. Виберіть тему для своєї майбутньої промови у вашій групі осіб. Висловіть свою думку щодо вибору теми, типу, жанру промови. Прокоментуйте свій вибір.

Вправа 2. Подайте структуру свого виступу на вибрану тему. Вкажіть на використання лінгвістичних (лексико-фразеологічних, культуромовних, етичних тощо) та паралінгвістичних засобів.

Вправа 3. Знайдіть у «Риторичі» Аристотеля опис таких понять, як: *щастя, благо, справедливість, задоволення, гнів, любов, страх, співчуття*. Подайте їх визначення на основі життєвого досвіду і порівняйте їх із визначеннями, запропонованими у глумачному словнику. Висловіть свою думку, чому в «Риторичі» Аристотеля вказаним поняттям приділяється така велика увага?

Вправа 4. Прочитайте запропоновані висловлювання, спробуйте перефразувати кожне з них, розпочавши «Іншими словами...» чи «Інакше кажучи, ...»:

а) *Без слова й імені людина є антисоціальною. Суспільство стає бездушним, як кладовище (О. Лосєв);*

б) *Наша Батьківщина благає допомоги красномовства, бо багато її преславних подвигів поминається глибокою мовчанкою (Т. Прокопович);*

в) *О трибуно! Скільки дурнів сходило з тебе переможцями (О. Довженко).*

Вправа 5. Підготуйте енциклопедичний матеріал (афоризми, цитати, приклади) до таких тем: 1. *Видатний давньогрецький оратор Демосфен.* 2) *Цицерон – вершина римського красномовства.* 3. *Античне ораторське мистецтво.* Виберіть одну з указаних тем і підготуйте тези виступу (інформаційна промова).

Вправа 6. Складіть короткі коментарі-роздуми до таких висловів:

1) *Гарні правителі – гарний народ (Конфуцій).*

2) *Заговори, щоб я тебе побачив (Сократ).*

3) *Великих людей живить праця (Сенека).*

4) *Дозвілля без занять наукою – це смерть і поховання живої людини (Сенека).*

5) *Краще втратити друга, ніж дотепне слово (Квінтіліан).*

6) *Коня керують вуздечками, а людину – словом (Прислів'я).*

Вправа 7. Підготуйте виступ-самопрезентацію «Слово про себе».

Вправа 8. Прочитайте книжку Д. Карнегі «Як виробляти впевненість у собі та впливати на людей, виступаючи публічно». Підготуйте виступ на тему: «Цю книжку варто прочитати».

Диспозиція спрямована на впорядкування матеріалу промови. У процесі диспозиції оратор має визначити чіткі частини промови і внутрішній зв'язок між ними. Класичний приклад восьмичастинної композиції промови пропонує стародавньоримський ритор Квінтіліан у своєму творі «Настанови ораторів», яка використовується й дотепер, а саме:

«1. Звертання: його мета – привернути увагу аудиторії і налаштувати її на оратора.

2. Називання теми: оратор називає те, про що буде говорити, налаштовує слухачів на предмет мовлення, змушує їх пригадати те, що їм відомо, і готує їх до заглиблення у предмет (слухання мовлення).

3. Розповідь складається з опису історії предмета (по суті) (як виникло питання, яке підлягає розгортання, і як склалася ситуація).

4. Опис – повідомлення про ситуацію, що склалася у теперішній час.

5. Доведення полягає в логіці аргументів, що обґрунтовують вирішення проблеми.

6. Спростування – доказ від протилежного; допускається інша думка на предмет, яку оратор і спростовує.

7. Звернення – це звертання до почуттів слухачів; мета – викликати емоційний відгук аудиторії; люди зазвичай більш схильні виносити судження, ґрунтуючись на емоціях, а не на логіці.

8. Висновок – короткий виклад усього сказаного з обговорюваного питання» [3].

Така композиція промови орієнтована на судову промову в античний період, тоді як сьогодні окремі частини композиції можуть пропускатися. Але в будь-якій промові має простежуватися універсальна композиція, що складається із трьох частин: вступу, основної частини, закінчення. Пропонуємо декілька вправ для закріплення запропонованого матеріалу.

Вправа 9. Проаналізуйте висловлювання і дайте характеристику таким якостям промови, як *стилість, доцільність, надмірність* за допомогою висловлювань відомих людей.

Софокл відзначав: *«Багато говорити і багато сказати – не одне й те ж саме»;*

Цицерон повторював: *«Найвеличніша з чеснот оратора – не тільки сказати те, що треба, але й не сказати того, що не треба»;*

Вольтер казав: *«Темниці нудно в тому, щоб сказати все»;*

Паскаль написав в одному з листів: *«Цей лист довший, ніж звичайно, тому що у мене не було часу зробити його коротшим»;*

Марк Твен розповідав, що одного разу йому сподобалася проповідь священика і він вирішив пожертвувати на церкву долар. Проповідь тривала вже годину і Марк Твен подумав зменшити пожертву до 50 центів. Ще за півгодини письменник вирішив, що не дасть нічого. Коли священик за дві години закінчив проповідь, Марк Твен взяв собі з таці для пожертви долар як компенсацію за згаяний час.

Вправа 10. Підготуйте переконувальну промову на одну з тем:

1) *«Жорстокість веде до пекла» (індійське прислів'я);*

2) *«Жодне добро не пропадає дарма» (індійське прислів'я).*

При створенні промови використовуйте так звану кільцеву композицію, коли вступ та закінчення прямо пов'язані (наприклад: 1) вступ – це запитання, а закінчення – це відповідь; 2) вступ є інтригою, а закінчення – розв'язкою; 3) вступ – це аргумент від супротивного, а закінчення є спростуванням).

Вправа 11. Доберіть аргументи або контраргументи до висловлювань:

1. *Народжений повзати літати не може (Максим Горький).*

2. *Автомобіль не розкіш, а засіб для пересування (І. Льф та Є. Петров).*

3. *Гроші псують характер (Е.-М. Ремарк).*

4. *Кожний жадібний є нужденним (бідним, убогим, жебрацьким, жалюгідним, злиденним, нікчемним) (Г. Кониський).*

5. *Безділля породжує гріх (П. Могіла).*

6. *Не шукай щастя за морем (Г. Скворода).*

Вправа 12. Підготуйте промову агітаційного характеру на тему: «Проти куріння». Зачитайте і проаналізуйте її.

Вправа 13. Побудуйте епідейктичну промову «Похвала хлібові (воді, солі, молоку, борщу тощо».

Вправа 14. Складіть євхаристійну промову Богові (матері, батькові, учителеві, товаришеві чи іншим) про добро, вчинене вам. Дотримуйтеся правильної композиції. Виголосіть її.

За словесну форму відповідає третій розділ риторики – елокуція, яка ще з античних часів передбачала підбір доцільних мовних засобів, граматичну правильність мовлення, ясність думки і лише потім – якість висловлювання. Елокуція передбачає вираження думки в дієвій словесній формі, що є системою комунікативних якостей мовлення (правильність, точність, виразність, ясність, стилість, доцільність та ін.). Провідною ознакою мовлення, якій підпорядковуються всі інші, є правильність. Цицерон сказав «Уміти правильно говорити ... ще не заслуга, а не вміти – вже ганьба, тому що правильне мовлення, по-моєму, не стільки достоїнство (чеснота) вправного оратора, скільки властивість кожного громадянина» [7]. Правильне мовлення відповідає встановленим правилам, тобто нормам літературної мови. У публічному мовленні найважливішими є лексичні, граматичні, орфоепічні норми. *Лексичні норми* передбачають розрізнення значень паронімів (*формувати – формулювати*), пов'язані з явищем інтерференції (*лишити батьківських прав замість позбавити*), невиправданим сполученням слів (*приймати участь замість взяти участь*) та ін. *Граматичні норми*

передбачають вибір правильної синтаксичної форми, правильного закінчення, пов'язаного з явищем інтерференції. Наприклад: *уривок із тексту, немає екзамену, ремонт автомобіля*. Приналежність до потрібного роду в українській мові, на відміну від російської, наприклад: правильно *чужий біль*, а не *чужа біль*, *злий собака*, а не *зла собака*, *в далеку путь*, а не *в далекий путь*. В українському мовленні поширені помилки, пов'язані з уживанням прийменників у російській мові. Наприклад, правильно: *говорити українською мовою*, а не *по-українськи* чи *на українській мові* тощо.

Орфоенічні норми стосуються правильної вимови звуків, звукосполучень, слів; *акцентуаційні норми* – наголошення складів у словах, слів чи словосполучень (правильно – *вИпадок, український*, але неправильно – *виАдок, украРАїнський* тощо).

За своєю природою слова переважно є універсальними, багатозначними. Саме ця властивість слова використовується у *тропах* – різноманітних способах вживання слів у переносному значенні, що створює образність як комунікативну якість мовлення. Сюди ж належать правила, що стосуються елоквенції (вживання гіперболи, звертання, повторення, літоти тощо). Наведемо приклад вправ для закріплення вивченого.

Вправа 15. Поставте наголос у словах.

Агент, каталог, навчання, цемент, шофер, одинадцять, гуртожиток, бюлетень, кулінарія, чотирнадцять, визнання, новий, алфавіт, олень, оптовий, витрата, черговий, новий, батьківський, український, бюрократія, стюард.

Вправа 16. Знайдіть помилки і виправте їх.

Поїхати у Київ, ліки від грипа, концерт оркестру народних інструментів, ректор університета, спогад біллу тискає серце, написавший контрольну роботу, гарна собака, відстаючий студент, дякувати батька, діяти по дорученню, повідомлення прийшло поштою, розмовляти по телефону, виконаний по замовленню, по тій причині.

Вправа 17. Складіть словосполучення чи речення зі словами.

Пам'ятник, пам'ятка; облік, обличчя; талан, талант; робочий, робітник; відношення, відносини; відчинити, відкрити; громадський, громадянський; помірний, поміркований; абонент, абонемент; заступник, замісник.

Отже, навчання умінь продукувати й виголошувати промови на заняттях з риторики відбувається на завершальному етапі вивчення української мови, коли засвоєні усі мовно-мовленнєві розділи, серед яких стилістика і культура мовлення. Лише тоді, коли індивідуум орієнтується у проблемі висловлювання, володіє мовним і мовленнєвим матеріалом, який відповідає його індивідуальним та нейролінгвістичним особливостям, орієнтується в методиці виголошення промов, створюється система НЛП риторичної логосфери. Це сприяє продуктивному і креативному розвитку красномовства індивідуума для подальшого вирішення навчальних і виховних завдань української лінгводидактики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. / Р. Барт. – М.: Изд. группа «Прогресс»; «Универс», 1994. – 615 с.
2. Біблія. Євангеліє від Івана [1: 1]. 1992. С. 112 – 141.
3. Квинтилиан М. Ф. Двенадцать книг риторических наставлений: воспитание оратора. В 2-х ч. – СПб, 1834.
4. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. О. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М.: Наука, 2004. – 544 с.
5. Ницше Ф. Полное собрание починений / Ф. Ницше. – М.: Московское книжное издательство, 1910. – Т. IX. – 262 с.
6. Павлова М. А. Интенсивный курс повышения грамотности на основе НЛП / М. А. Павлова. – М.: Совершенство, 1997. – 124 с.
7. Прищак М. Д. Ділове спілкування: навч. посібник / М. Д. Прищак, О. Б. Залюбівська, О. М. Слободян. – Вінниця: ВНТУ, 2015. – 128 с.
8. Словник української мови: в 11 тт.; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 11. – 698 с.
9. Українська мова. Енциклопедія. / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – 756 с.
10. <https://westudents.com.ua/.../81405-31-sutnst-neyrolngvstich>.

REFERENCES

1. Bart R. Izbrannyje raboty. Semiotika. Poetika.[Selected works. Semiotics. Poetics.] – M.: Izd. gruppа «Progress», «Uniwers», 1994. – 615 s.
2. Biblija. Jevanhelije vid Ivana. [Bible. The Gospel of John] [1: 1]. – 1992. – S. 112–141.
3. Kvintilian M. F. Dvenadzat knig ritoricheskikh nastavleniy: vospitaniye oratora. [Twelve books of rhetorical instruction: the education of a speaker] V 2-kh ch. – SPb, 1834.
4. Kommunikativnaia grammatika russkogoazyka [Communicative grammar of the Russian language] / H. O. Zolotova, N. K. Onipenko, M. Yu. Sidorova. – M.: Nauka, 2004. – 544 s.
5. Nizshe F. Polnoye sobraniye sochineniy [The complete collection of works] / F. Nizshe. – M.: Moscovskoye knizhnoye izdatelstvo, 1910. – T. IX. – 262 s.
6. Pavlova M. A. Intensivnyj kurs povysheniagramotnosti na osnove NLP. [Intensive literacy course based on NLP] / M. A. Pavlova. M.: Sovershenstvo, 1997. – 122 s.
7. Pryshchak M. D. Dilove spilkuvannia: navchalnyy posibnyk. [Business communication: tutorial] / M. D. Pryshchak., O. B. Zalubivska, O. M. Slobodan. – Vinnytsia: VNTU, 2015. – 128 s.
8. Slovnyk ukrajiniskoi movy: [Dictionary of the Ukrainian language] v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. – K.: Nauk. dumka, 1970–1980. – T. 11. – 698 s.
9. Ukrainska mova. Encyklopedia. [Ukrainian language. Encyclopedia] Redkol.: Rusanivskiy V. M., Taranenko O. O., Zyabluk M. P. ta in. K.: «Ukr. Encyklopedia», 2000. 756 s.
10. <https://westudents.com.ua/.../81405-31-sutnst-neyrolingvstich/>

Стаття надійшла в редакцію 26.03.2019 р.

УДК 377:37.091.12-051:005.336.2

DOI 10.25128/2415-3605.19.1.15

НАТАЛІЯ СИСКО

<http://orcid.org/0000-0001-7665-8325>

nnsysko@ukr.net

кандидат психологічних наук, докторант
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України,
вул. Максима Берлінського 9, м. Київ, Україна

ПРОЄКТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Актуалізовано проблему важливості проєктування професійно-педагогічного профілю викладача закладу професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) як необхідної умови його професійного розвитку. Визначено методологічні підходи до проєктування та обґрунтування професійно-педагогічного профілю викладача ЗП(ПТ)О. Запропоновано авторське визначення поняття «професійно-педагогічний профіль викладача ЗП(ПТ)О». У проєктуванні професійно-педагогічного профілю обрано модульно-компетентнісний підхід. Визначено такі модулі компетентностей, як нормативно-правовий, психологічний, педагогічний, методичний, інформаційно-комунікаційний, дослідно-експериментальний, культурологічно-виховний, фаховий, що представлені у функціональній структурі професійно-педагогічного профілю викладача ЗП(ПТ)О. Наголошено, що ця структура складається із двох інтегрованих одна в одну складових, які відповідно до інноваційних процесів у виробничій та педагогічній сферах перебувають у постійному динамічному розвитку. Запропоновано розроблений авторкою професійно-педагогічний профіль викладача ЗП(ПТ)О та виокремлено у ньому відповідні професійно-педагогічні компетентності, які можна використовувати як системоутворювальний чинник професійного розвитку педагога, засіб визначення освітніх потреб, рівня сформованості професіоналізму, атестації та сертифікації, орієнтир для кваліфікаційного зростання та вибудови професійної кар'єри педагога. Констатовано, що запропоновані методологічні підходи до проєктування професійно-педагогічного профілю викладача ЗП(ПТ)О, його структура та визначені компетентності можуть бути враховані при розробці стандарту вищої освіти з підготовки викладача такого закладу.

Ключові слова: викладач, заклад професійної (професійно-технічної) освіти, професійно-педагогічний профіль, професійно-педагогічна компетентність, проєктування, професійний розвиток.